

Імідж як компонент психологічної культури майбутнього педагога

У статті розглянуто різні підходи до визначення понять “культура”, “психологічна культура”, “психологічна культура майбутнього педагога”. Системне уявлення про особистість складається з перцептивних, когнітивних та мотиваційно-оцінних компонентів. Цілісність іміджу залежить від внутрішньої психологічної узгодженості трьох соціально-психологічних компонентів – емоційно-поведінкових реакцій, індивідуально-характерологічних проявів особистості та її ділових якостей. Автор акцентує увагу на формуванні іміджу як компонента психологічної культури майбутнього педагога.

Ключові слова: естетика педагогічної діяльності, імідж, культура, психологічна культура, педагогічна діяльність.

В статье рассмотрены различные подходы к определению понятий “культура”, “психологическая культура”, “психологическая культура будущего педагога”. Целостность имиджа зависит от внутренней психологической согласованности трёх социально-психологических компонентов – эмоционально-поведенческих реакций, индивидуально-характерологических проявлений личности и её деловых качеств. Автор акцентирует внимание на формировании имиджа как компонента психологической культуры будущего учителя.

Ключевые слова: эстетика педагогической деятельности, имидж, культура, психологическая культура, педагогическая деятельность.

Постановка проблеми. Психологічна культура є важливим елементом професійного розвитку особистості вчителя. Педагог формує і розвиває особистість учня, виконує роль транслятора цінностей, які складають основу культури нації.

У наш час посилюється тенденція до естетизації соціальної реальності, вона поширюється по усьому простору соціуму, як вшир, так і вглиб, у структури внутрішнього світу людини. У сучасному суспільстві відбувається естетизація найрізноманітніших сфер, структур, інститутів, посилюється художня складова будь-якої людської діяльності.

Ситуація естетизації є неоднозначною у плані своїх соціокультурних проявів і наслідків. На її ґрунті краса проникає в усі сфери життя сучасної людини, а естетизація є найпростішим і найприроднішим способом твердження людиною своєї неповторності. Внаслідок цього естетика життя виявляється при-

важливою поведінковою стратегією. Водночас включення естетичного в механізми функціонування масової культури створює своєрідні соціальні ефекти: люди уникають краси, прагнуть її зруйнувати. Наявний парадокс: за красу іноді видають щось зовсім інше, вона замінюється сурогатами. Стає актуальним питання виправдання краси.

Паралельно спостерігається становлення іміджології як нової науково-прикладної галузі знання, що виникає на стику психології, економіки, соціології, філософії, культурології, костюмології та інших наук. Про це свідчить зростання наукових і науково-популярних публікацій з проблем іміджу та введення категорії “імідж” у понятійний апарат різних наук.

Важливість наук про імідж визначається закономірним зростанням ролі міжособистісного спілкування в житті суспільства. Чим яскравіше особа реалізовує себе соціально, тим значущішими є перспективи суспільства. Водночас чим яскравішими є особистості у суспільстві, тим більш колоритним воно стає.

У наш час значним є усвідомлення особистістю цінності для неї, особливо для її душевного спокою і задоволення власним життям, людського і громадського визнання. Практично це проявляється у розширенні її комунікаційних зв'язків з людьми, у зростанні рейтингу її громадського визнання. Тому імідж сьогодні – це інструмент спілкування, актуальний запит суспільства й особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підґрунтям дослідження психологічної культури вважаються праці відомих філософів Стародавньої Греції. Однією з проблем, на яку вони вказували, було вивчення людиною самої себе, що визначає особистість та її працю як найвищу цінність. Окремі аспекти зазначеної проблеми були розглянуті такими науковцями, як Джой Л. Уотсон, А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Фромм, К. Юнг та ін. Експериментальні дослідження сприяли поступовій конкретизації та більш глибокому розумінню психологічної культури як важливого елементу розвитку особистості (Б. Ананьєв, Г. Балл, І. Бех, В. Біблер, Л. Виготський, В. Войтко, І. Зязюн, Л. Колмогорова, Я. Коломінський, О. Леонт'єв, Н. Побірченко, В. Рибалка, В. Семиченко, Н. Чепелева та ін.).

Проблемі професійної спрямованості належить одне з центральних місць у психології професійної діяльності, де всебічно розглядаються стани, властивості і самопочуття особистості (К. Абульханова-Славська, А. Брушлінський, Л. Головей, Л. Дика, О. Леонт'єв, Г. Нікіфоров, В. Новіков, Ю. Поваренков, А. Реан, В. Шадріков та ін.)

Розвиток теоретико-методологічних аспектів дослідження особистості й особливостей її розвитку щодо онтології та генезису іміджу як соціального явища і його пізнання висвітлено в роботах відомих сучасних психологів Г. Андреевої, О. Асмолова, А. Петровського, В. Петровського, В. Слободчикова та інших.

Загальноприйнятого визначення поняття “імідж” немає, проте існують певні спроби визначити його як “візуальний образ” (В. Шепель), “думку” (А. Панасюк), “символічний образ суб’єкта” (О. Перелигіна), “категорію, універсально застосовану до будь-якого об’єкта” (О. Петрова), “специфічну єдність типових ознак, що керують індивідуальною, груповою і масовою свідомістю” (В. Белобрагін, Д. Журавльов) та інші. Найпоширенішим є визначення іміджу як емоційно забарвленого образу когось-небудь або чогось-небудь, що склався в масовій свідомості і має характер стереотипу.

Формулювання мети статті. Автор розглядає імідж як компонент психологічної культури майбутнього педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідженню поняття “культура” присвячено праці В. Давидовича, Ю. Жданова, І. Ісаєва, М. Кагана, О. Леонтєва, Е. Маркаряна, Н. Чавчадзе. Опосередковано сутність означеного поняття розробляли А. Макаренко, А. Маслов, К. Роджерс, В. Сухомлинський.

Дослідження психологічної культури як наукової категорії пов’язане з вивченням проблем психології праці та професійних якостей учителя (В. Войтко, Н. Чепелева), особливостей спілкування та взаємовідносин в особистому житті та у трудових колективах (О. Бодальов, М. Обозов), здійснені у 70-х – 80-х рр. ХХ ст. Наприкінці 90-х років минулого століття з’явилися дослідження психологічної культури, проведені російськими вченими О. Газманом, Л. Колмогоровою, О. Мотковим, А. Орловим та ін. Вивченню змісту поняття “психологічна культура” приділено увагу в акмеологічних дослідженнях А. Деркач, Є. Клімова, Н. Кузьміної, Г. Марасанова, Ф. Мухаметзянової.

В. Семикін пише, що основна праця К. Ушинського “Педагогічна антропологія” є не лише фундаментальним науковим дослідженням, але може вважатися першим підручником з психологічної культури для педагогів, де викладена цілісна система психологічних знань про людину, що розвивається, а також рекомендації щодо їх використання в педагогічній діяльності [7, с. 54].

Загальна психологічна культура як складова культури людини, що є складноструктурованим утворенням, дає змогу розуміти

внутрішній світ людини, ефективно вирішувати життєві психологічні проблеми, адаптуватися й самовизначатися у соціумі, сприяє самореалізації, саморозвитку, гармонізації внутрішнього світу та стосунків з оточенням, породжує стан внутрішнього благополуччя, є предметом досліджень Л. Колмогорової [3, с. 131].

Г. Марасанов проаналізував індивідуальну психологічну культуру і виділив такі важливі межі психологічної культури людини, як: зацікавленість проявами іншої культури, сприйнятливості до цих проявів, толерантність до представників інших культур. Він пише, що "...індивідуальна психологічна культура лежить в основі готовності й прагнення керівників, відповідальних працівників, службовців до саморозвитку, до нарощування професійної компетентності в різних аспектах" [4, с. 97].

Ф. Мухаметзянова розкриває суть і зміст поняття психологічної культури і пише, що "це культура створення і сприйняття психологічних явищ життя, ставлення людини до дійсності з погляду психологічних законів розвитку особистості й суспільства, психоаналітична властивість особистості щодо себе та відповідно до цих феноменів удосконалення своїх особистісних властивостей і якостей, які сприяють ефективній життєдіяльності" [5, с. 84].

С. Рубінштейн розумів психологічну культуру в контексті її взаємозв'язку із етикою: "...Першочергова з першочергових умов життя людини – це інша людина. Ставлення до іншої людини, до людей становить основу людського життя. Психологічний аналіз людського життя, спрямований на розкриття стосунків з іншими людьми, є ядром життєвої психології. Тут, водночас, галузь "стику" психології з етикою..." [6, с. 262].

Елементом психологічної культури особистості є психологічний вплив, який передбачає застосування у міжособистісній взаємодії виключно психологічних засобів з метою впливу на стан, думки, почуття, дії іншої людини.

Пізнання людьми один одного є обов'язковою стороною їх взаємодії та умовою регулювання кожним своєї поведінки відповідно до обставин і вирішуваних завдань. Образи сприйняття, представлення і поняття, що формуються у людини щодо інших людей, концентруючи у собі інформацію про цих людей, дають їй можливість доцільно діяти по відношенню до кожного з них. Уявлення про іншу людину тісно пов'язане з рівнем власної самосвідомості. Потреба індивіда бути особистістю є умовою формування в інших людей здатності бачити в ньому особистість, життєво необхідну для підтримки єдності, спільності, спадкоємності, передачі способів і результатів діяльності і встановлення

довіри один до одного, без чого важко сподіватися на успіх загальної справи.

Персоніфікація особистості передбачає усвідомлення людиною індивідуальної неповторності, несхожості на інших людей. Персоніфікація впливає на мобільність, культуру особистості, почуття власної гідності, духовні й матеріальні потреби. Персоніфікація особистості значною мірою позначається на спілкуванні. Спілкування передбачає ефективне використання каналів комунікації – “містків”, які поєднують адресанта і адресата; засобів, за допомогою яких надсилається повідомлення.

Оснoву важливого механізму соціальної перцепції утворює несвідоме структурування особистості. Стереотипізація є процесом формування враження про людину на основі вироблених стереотипів; віднесення соціальних об’єктів або форм взаємодії до відомих чи таких, що здаються відомими, явищ, приписування їм знайомих рис з метою прискорення чи полегшення міжособистісного спілкування. Стереотип допомагає швидко і досить надійно спрощувати, оформлювати у певні категорії та еталони соціальне оточення людини, легше його розуміти і прогнозувати. Стереотипізація може породжувати упередження в сприйманні іншої людини. Оснoвою фізіогномічних стереотипів є визнання взаємозв’язку рис зовнішності і внутрішніх якостей особистості.

Ефекти соціальної перцепції виникають як результат приписування чи поширення оцінного враження на сприймання дій, вчинків, особистісних рис іншої людини при дефіциті часу і джерел інформації. Найбільш вивченими ефектами соціальної перцепції є ефект ореолу, феномен логічної помилки, ефект пріоритету, ефект новизни, ефект первинності, ефект поблажливості.

Ефект ореолу полягає у тенденції перебільшувати тим, хто сприймає, однорідність особистості співрозмовника, переносити сприятливе (несприятливе) враження про одну якість індивіда на всі інші. При формуванні першого враження ефект ореолу може проявлятися в тому, що загальне позитивне враження про людину зумовлює позитивні оцінки і не представлених якостей. Інколи загальне неприємне враження породжує негативні оцінки. Позитивна оцінка поведінки і рис іншої людини зумовлена позитивною упередженістю. Стосовно неї вживають назву “позитивний ореол”. Негативна – негативною упередженістю, коли виявлені позитивні якості не беруться до уваги, недооцінюються (негативний ореол). Поняття “ефект ореолу” є близьким до поняття “імідж”.

Імідж – це враження, що справляє людина на одну або декілька груп громадськості. “Це не малюнок, не калька, не розроблене в

найдрібніших деталях точне зображення, а, швидше за все, – декілька деталей, що спричиняють емоційну дію [2, с. 21]”.

Кожен з нас створює певний образ – імідж – уявлення про людину, що формується на основі його зовнішнього вигляду, звичок, манери говорити, менталітету, вчинків. Опора на власний імідж потрібна сьогодні в кожній професії. Педагог є особою, яка працює на майбутнє. Він передає дітям та молоді не тільки свої знання, формує уміння і навички, але й впливає на смаки, уподобання. Психологічна культура педагога полягає, зокрема, і в наявності позитивного іміджу, який передбачає дотримання певних естетичних вимог, орієнтирів, відсутність дисонансу між внутрішнім, духовним життям, станом психічного і фізичного здоров'я та привабливою з власної точки зору та точки зору оточуючих зовнішністю.

У педагогіці, а також у ряді інших наук імідж отримав своє заслужене визнання. Сформованість професійного іміджу безпосередньо залежить від того, наскільки вдалося створити образ фахівця-професіонала, який відповідає очікуванням інших людей. Поява учителя як людини, що створює свій власний імідж, дозволяє говорити про появу нової галузі іміджології – педагогічної іміджології. Імідж учителя – це експресивно забарвлений стереотип відчуття образу педагога в уявленні колективу учнів, колег, соціального оточення, у масовій свідомості, це символічний образ суб'єкта, що створюється у процесі взаємодії педагога з учасниками педагогічного процесу. Під час формування іміджу викладача існуючі якості органічно переплітаються з тими властивостями, які приписуються оточуючими.

Системне уявлення про особистість складається з перцептивних, когнітивних та мотиваційно-оцінних компонентів. Цілісність іміджу залежить від внутрішньої психологічної узгодженості таких соціально-психологічних компонентів – емоційно-поведінкових реакцій, індивідуально-характерологічних проявів особистості та її ділових якостей.

І. Черьомушникова [8, с. 16-17], розглядаючи імідж у смисловому просторі культури, пише, що імідж виступає у якості культурного коду епохи, який фіксує і відтворює картину світу. Кожна культурна традиція створює власну установку, що визначає процес сприйняття культурних феноменів, визначає круг деяких привілейованих образів, апріорі значимих для цієї культури. В кожному суспільстві існує механізм засвоєння “культурного коду” через відбір і поширення соціально-корисних іміджів. Залучення до них гарантує індивідові приналежність до певної культурної спільності і забезпечує його включеність у заданий цим кодом культурно-історичний універсум.

Імідж описано І. Черьомушниковою [8] як тілесно-знакове моделювання ментальності конкретної культурно-історичної епохи, в ньому відбиваються наступні уявлення і смисли:

- місце людини у структурі всесвіту;
- співвідношення світу земного і трансцендентного;
- відношення до матеріального та ідеального;
- міра суспільного розподілу праці;
- способи спілкування з природою і міра залежності від неї;
- оцінка соціального цілого і соціальної структури;
- розуміння свободи і несвободи;
- відношення до праці, власності, бідності і багатства;
- уявлення про право і справедливість;
- відношення до тіла і проявів тілесності;
- оцінка віків;
- взаємовідносини статей і міра гендерного протистояння;
- оцінка різних соціальних інститутів (сім'я, шлюб, освіта);
- цінність індивідуальних проявів і “самозвеличення”;
- естетичні уявлення та ідеали;
- соціальні міфи і фобії.

А. Калюжний [2, с. 5-6], досліджуючи імідж вчителя, пише, що імідж виникає тільки тоді, коли його об'єкт-носій стає публічним, тобто коли є суб'єкти його безпосереднього або опосередкованого сприйняття, він є продуктом соціальної перцепції. Зміст іміджу людини передбачає інтеграцію його соціальних, професійних, психологічних і власне таких, що відносяться до зовнішнього вигляду, характеристик. При цьому імідж складається на основі тих окремих вражень, які справляє людина на оточуючих у результаті спостереження, спілкування, взаємодії, а також на основі тих думок, які передаються завдяки комунікативним каналам.

До того ж, приймаючи рішення в умовах дефіциту інформації, а у багатьох випадках через відсутність часу, а то і просто небажання думати, оточуючі замінюють побудову складного і поглибленого портрета людини його іміджем – знаковим замінником, що відбиває основні риси.

Виділено [2, с. 30] принципи технології побудови іміджу. Згідно з першим принципом, думка про вас у іншої людини може сформува-тися на основі прямої інформації з формування іміджу. При цьому така інформація може цілком усвідомлюватися або не усвідомлюватися цією людиною, оскільки ця інформація знаходиться в її підсвідомості і проявляє себе лише у вигляді тих або інших почуттів. Другий принцип можна представити так: формуючи свій імідж,

слід у більшій мірі впливати на підсвідомість людей, чим на їх свідомість.

Елементами побудови педагогічного іміджу [2, с. 40] є:

1. Створення іміджу – це тільки доповнення, а не заміна педагогічної діяльності.

2. Слід звертатися до створення педагогічного іміджу задовго до початку педагогічної діяльності.

3. В основі комунікації має бути проста мова, а дані проблеми повинні мати значення для кожного.

4. Обов'язково потрібні сторонні експерти.

Популярною є думка про те, що візуальний канал інформації за обсягом є основним (перше враження від зустрічі формується на 9 % змістом, на 37 % – голосом і на 54 % – зовнішністю), а візуальне повідомлення має більшу тривалість, оскільки зовнішні параметри можуть істотним чином змінити поведінку людини. Візуальне повідомлення зберігається довше і міцніше в нашій індивідуальній і соціальній пам'яті, тому і вважається найсильнішим інструментом дії на іншу людину. А це, у свою чергу, означає, що іміджелогія педагога має певний набір відповідних характеристик або компонентів, що формують його професійний імідж. Значущими є професійна компетентність педагога і ерудиція, педагогічна рефлексія, педагогічне цілепокладання, педагогічне мислення та імпровізація, педагогічне спілкування, діалогічний характер якого є важливою складовою комунікації.

Г. Дьяконов розглянув діалогічну концепцію гуманітарно-культурної освіти на психологічному факультеті. “Ідея діалогу і діалогічний світогляд органічно поєднують у собі культуроформуючий і гуманітарно-одухотворяючий потенціали освіти людини, громадянина і фахівця, творця [1, с. 728]”. “Фундаментальність і універсальність філософсько-психологічної парадигми діалогу полягають у тому, що вона втілює у собі екзистенційно-онтологічні принципи і розкриває фундаментальні закономірності розвитку та саморозвитку людини, взаємодії і взаємовпливу людей, шляхи становлення свободи і творчості особистості, особливості розвитку та саморозвитку груп і колективів, соціальних організацій і співтовариств [1, с. 729]”.

Досліджуючи праці П. Юркевича, М. Бахтіна, С. Булгакова, П. Флоренського, М. Бердяєва та інших, вчений приходить до висновку, що російські та українські мислителі завжди ставили розвиток моральної, релігійної і культурної свідомості у пряму залежність від форм людського спілкування, а можливість морально-духовного вдосконалення розглядалася ними як

продуктивний наслідок міжлюдського і загальнолюдського спілкування, єдності і соборності, а також духовного і культурного обміну.

Висновки з даного дослідження полягають у тому, що: 1) імідж визначається як образ людини, уявлення оточуючих про неї часто створене цілеспрямовано; 2) у майбутніх педагогів важливо розвивати не тільки вміння пред'являти себе, а й уміння бачити і оцінювати себе та інших, усвідомлювати те, що метою розвитку є виховання психічно здорової особистості, що має високий рівень психологічної культури, складовою якої є позитивний імідж.

Подальші наукові розвідки передбачено спрямувати на дослідження мотивації формування психологічної культури майбутнього педагога.

Список використаних джерел

1. Дьяконов Г. В. Основы диалогического подхода к психологической науке и практике: монография / Г.В.Дьяконов. – Кировоград: РИО КГПУ им. В. Винниченко, 2007. – 847 с.
2. Калюжный А. А. Социально-психологические основы имиджа учителя : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.05 / А. А. Калюжный. – Ярославль, 2006. – 51 с.
3. Колмогорова Л. С. Возрастные возможности и особенности становления психологической культуры учащихся : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Л.С. Колмогорова. – М., 2001. – 471 с.
4. Марасанов Г. И. Психолого-акмеологическое консультирование как средство повышения психологической культуры кадров управления : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / Г. И. Марасанов. – М., 1995. – 162 с.
5. Мухаметзянова Ф. Ш. Педагогические условия формирования психологической культуры учителя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ф. Ш. Мухаметзянова. – Казань, 1995. – 207 с.
6. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер : Питер-принт, 2003. – 508 с.
7. Семикин В. В. Психологическая культура в педагогическом взаимодействии: дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / В. В. Семикин. – СПб., 2004. – 379 с.
8. Черёмушникова И. К. Имидж в смысловом пространстве культуры : автореф. дис. ... докт. филос. наук : 24.00.01 / И. К. Черёмушникова. – Волгоград, 2011. – 48 с.

In this article we reveal different ways of understanding “culture”, “psychological culture”, “psychological culture of the future teachers”. Empirical study proved that image forming process includes certain stages – transference from primary views on a person to systematically views on him, which includes perceptual, cognitive and motivational-and-evaluation components. Image integrity depends on inward psychological consistency of three social-psychological components: emotional-behavior reactions, individual-distinguishing specific personality development and professional qualities. The author accentuates our attention on forming teacher’s image, as a component of psychological culture of the future teachers.

Keywords: aesthetics of pedagogical activity, image, culture, psychological culture, pedagogical activity.

Отримано: 14.02.2012 р.

УДК 159.922.7

І.В. Яворська-Ветрова

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНІВ ОСОБИСТІСНОГО СТАНОВЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ САМОСВІДОМОСТІ У СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті висвітлені новітні вітчизняні психологічні дослідження таких феноменів, як самоконститування, самодетермінація, самоцінність, самоефективність у їх зв'язку з розвитком самосвідомості особистості. Проаналізовані визначення та сутність феноменів, їх структура та фактори формування, функціонування у різні періоди онтогенезу, вплив на розвиток самосвідомості та поведінки особистості. Показано, що самоцінність, самодетермінація, самоефективність не є просто продуктами самосвідомості в процесі інтеріоризації зовнішніх впливів, а й, у свою чергу, формуючись, впливають на діяльність і поведінку суб'єкта, його цілі, завдання, методи взаємодії з оточуючою дійсністю.

Ключові слова: самоконститування, самодетермінація, самоцінність, самоефективність, самосвідомість.

В статье освещены новейшие отечественные психологические исследования таких феноменов, как самоконституирование, самоде-